

TASHABBUSLI BYUDJET”NI SHAKLLANTIRISHNING ILG‘OR XORIJ TAJRIBALARI VA ULARDAN O‘ZBEKISTONDA FOYDALANISH

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11398577>

Anvarov Nozimjon Maxsudbek o`g`li

Toshkent davlat Iqtisodiyot instituti

“Moliya” kafedrası asıssenti

nozimanvarov40@gamil.com

Annotasiya: Mamlakatimizda o`tkazilayotgan tashabbusli byudjet jarayonlari natijalari ushbu sohaning insonlar hayotidagi o`rni qanchalik dolzarbligi va ushbu jarayon jamiyatimizdagi mavjud ijtimoiy muammolarni yechilishida muhim “dastak” bo`lib xizmat qilishini isbotlab bermoqda. Bu esa o`z navbatida mazkur jarayonni yanada takomillashtirish, joriy yillarda kuzatilayotgan kamchiliklarni kelgusida takrorlanmasligi hamda jarayon bilan bog`liq muammolarni tizimli ravishda hal etishda xorijiy ilg`or mamlakatlar tajribasini o`rganishni talab etadi.

Kalit so`zlar: Braziliya, Porto Allegri shahrida, partisipator, “Tashabbusli byudjet”, byudjet, fuqarolar, mexaniz, foydalanish, ochiqligi, onlayn platformalar, jamoatchilik muhokamasi, takliflar “Xalq puli” g`olib bo`lgan loyihalarni.

Mamlakatimizda o`tkazilayotgan tashabbusli byudjet jarayonlari natijalari ushbu sohaning insonlar hayotidagi o`rni qanchalik dolzarbligi va ushbu jarayon jamiyatimizdagi mavjud ijtimoiy muammolarni yechilishida muhim “dastak” bo`lib xizmat qilishini isbotlab bermoqda. Bu esa o`z navbatida mazkur jarayonni yanada takomillashtirish, joriy yillarda kuzatilayotgan kamchiliklarni kelgusida takrorlanmasligi hamda jarayon bilan bog`liq muammolarni tizimli ravishda hal etishda xorijiy ilg`or mamlakatlar tajribasini o`rganishni talab etadi.

Jahon tajribasi shuni ko`rsatmoqdaki, ushbu amaliyotni mahalliy hukumatlar tomonidan amalga oshirilishida asos sifatida aniq prinsiplar, mexanizmlar va tartiblar qo`llaniladi. Ularni qanchalik puxt va mukammal ishlab chiqilganligi

jarayonni muvafaqqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydi. Oxirgi yillarda qator mamlakatlarda uning rivojlanishining asosiy tendensiyalarini aholi qamrovini oshirish uchun internet-texnologiyalardan, ma'lum bir maqsadli guruhlar (yoshlar, migrantlar)ni hisobga olgan partisipator byudjetlashtirish mexanizmidan foydalanish, byudjet ochiqligi siyosatiga partisipator byudjetlashtirishning integratsiyasi, partisipator byudjetlashtirish mexanizmiga asoslangan qator innovatsion amaliyotlarning paydo bo'lishida ko'rishimiz mumkin.

Fuqarolarning ma'lum shakldagi budjet qarorini qabul qilish jarayonida ishtirok etishi demokratik boshqaruv shakllariga ega ko'plab mamlakatlarda deyarli XX asrning o'rtalaridan beri amalda bo'lgan. Lotin Amerikasida XX asrning 80-yillari oxirida ishlab chiqilgan birinchi batafsil va amalga oshirilgan loyiha Braziliyadagi Porto Allegri shahrida partisipator byudjetlashtirish amaliyoti edi. Partisipator byudjetlashtirish byudjet mablag'larini sarflashning ustuvor yo'nalishlarini tanlash to'g'risidagi qarorlarda fuqarolarning ishtirok etish shakli bo'lib, fuqarolar tomonidan byudjet mablag'larini sarflash ustuvorliklarini aniqlash, mahalliy hokimiyat organlari ishtiroki, muntazam ravishda amalga oshirish jarayoni, maxsus yig'ilishlar, komissiyalar, onlayn platformalar doirasida jamoatchilik muhokamasi, omma oldida hisobotlarni tashkil etish asosiy mezonlaridir.

Xalqaro tajribaga nazar solinsa, tashabbusli byudjetlashtirish 1989-yilda birinchi marta Braziliyaning Porto-Alegri shahrida qo'llanilgan, ma'muriyat fuqarolarga shahar byudjetining bir qismini qanday taqsimlash to'g'risida qaror qabul qilish imkoniyatini berdi. 2021-yil 1-iyuldan boshlab jamoatchilik fikri asosida shakllantirilgan tadbirlarni moliyalashtirishga ajratiladigan tuman (shahar)lar byudjetlari qo'shimcha mablag'larining eng kam miqdorini 10 foizdan 30 foizga oshirishga erishildi.

“Tashabbusli byudjet” tizimini yurtimizda tashkil etishda bir qator rivojlangan davlatlar, xususan, Rossiya Federatsiyasi, Amerika Qo'shma Shtatlari, Braziliya va Ukraina Respublikasining tajribasi to'liq o'rganib chiqildi, o'rganishlar natijasida har bir davlatda mazkur tizimni amalga oshirish mexanizmi va normativ-

huquqiy hujjatlari o'rganib chiqilgan holda ushbu mexanizmni keng jamoatchilikka tatbiq qilinishiga erishildi.

Bugungi kunda O'zbekistonda olib borilayotgan ochiqlik siyosati natijasi o'laroq barcha sohalarda ochiqlik va oshkoralik prinsiplariga asoslangan holda ushbu yo'nalishda olib boriladigan barcha ishlarni tashkil etish tizimi qonun doirasida yo'lga qo'yilgan. Respublikamizda joriy etilgan tashabbusli byudjetlashtirish amaliyoti hukumat darajasidagi yirik loyiha bo'lib, fuqarolarni byudjet jarayoniga jalb etish vositasi sifatida aholini yillar davomida qiynab kelayotgan, e'tibordan chetda qolib ketayotgan kattayu kichik muammolari aholining o'z tashabbusi, jamoatchilik fikri asosida byudjet mexanizmi yordamida hal etishga qaratilganligi bilan ham ahamiyatlidir.

Mazkur amaliyot jamoatchilik fikri asosida shakllantirilgan tadbirlarni tuman va shaharlar miqyosida, mahallalarda amalga oshirishga qaratilganligi bois, hududlardagi ishchi komissiya zimmasiga yuklangan vazifalarga mas'uliyat bilan yondashishni ham talab etadi. Eng muhimi hududlarda ijtimoiy muammolar hal etilib, fuqarolarning erkin va farovon hayot kechirishlariga sabab bo'lmoqda. Barcha rivojlangan mamlakatlarning bosib o'tgan qadamlari va erishgan yutuqlariga nazar solgan holda har bir davlat o'ziga xos turli tajribalar va o'zgacha yondashuvlar natijasida ko'zlagan maqsadiga erishganligini kuzatish mumkin.

Mamlakatimizda 2019-yildan buyun o'tkazilib kelinayotgan "Tashabbusli byudjet" jarayonlari mazkur sohaning insonlar hayotidagi o'rni qanchalik dolzarbligi va ushbu jarayon jamiyatimizdagi mavjud ijtimoiy muammolarni hal etishda muhim "dastak" sifatida xizmat qilishini yana bir bor isbotlab berdi. Bu esa o'z navbatida, mazkur jarayonni yanada takomillashtirish, joriy-yilda kuzatilgan kamchiliklarni kelgusida takrorlanmaslik hamda jarayon bilan bog'liq muammolarni tizimli ravishda hal etishda xorijiy ilg'or mamlakatlar tajribasini o'rganishni talab etadi.

Quyida Tashabbusli byudjetlashtirishni bir nechta ilg'or tajribaga ega davlatlar amaliyoti doirasida amalga oshirish darajasi aks ettirilgan. Alohida qayd etish kerakki, dunyodagi eng rivojlangan va ommabop byudjet modeli Porto Allegri

modeli bo‘lib qolmoqda. Porto Allegri tajribasini hisobga olgan holda, fuqarolar ishtirokining uchta tashkiliy darajasini 1-jadvalda kuzatish mumkin.

1-jadval

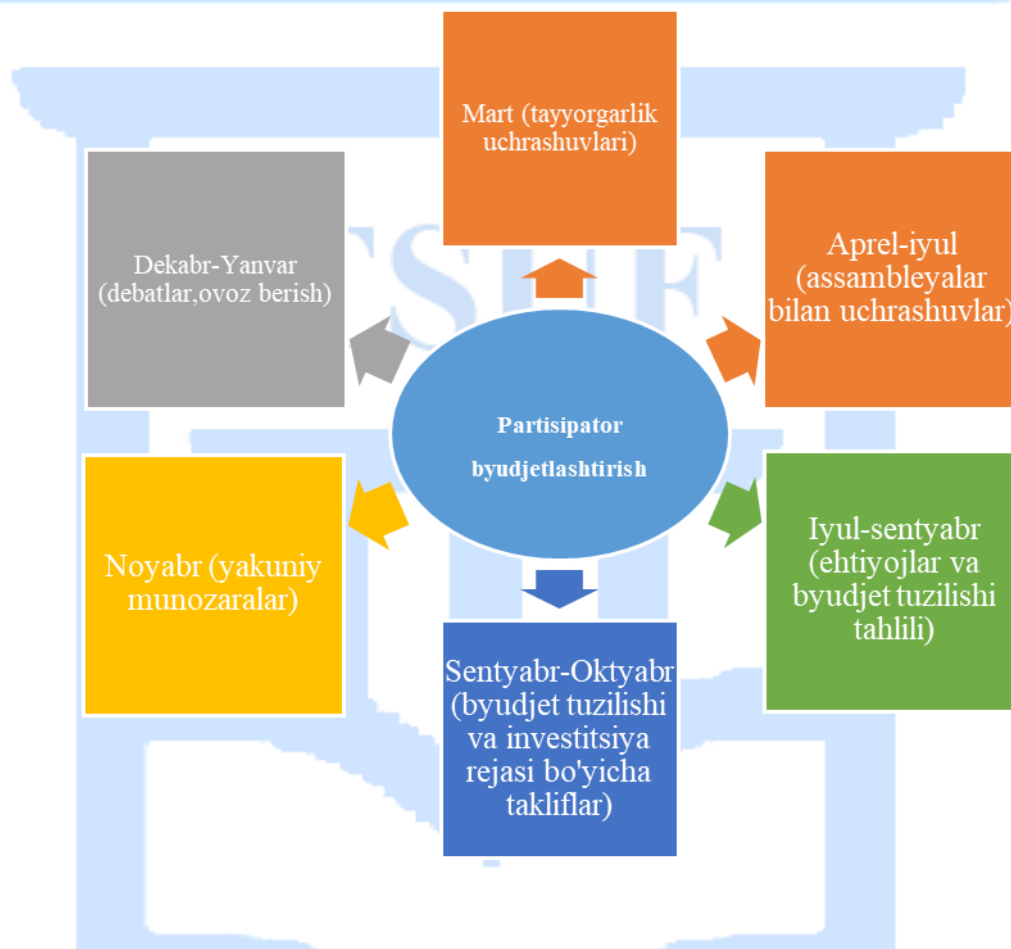
Porto Allergi shahridagi Tashabbusli byudjetlashhtirishni tashkil qilish darajasi³⁷

Nomlanishi	Darajasi	Ishtirokchilar tarkibi	Vazifalari
Assambleya	Kichik tuman (mikrorayon)	Barcha aholi	Muhim munozara, Delegatsiyani tanlash, Monitoring natijalari
Forum	Okrug (tuman) Shahar (mavzuli forum)	Delegatlar	Ustuvorliklarni tanlash, Shahar muassasalari bilan muzokaralar, Loyihani amalga oshirish monitoring
Maslahat	Shahar	Delegatlar, Ma'muriyat vakillari	Joriy va kelgusi yilda investitsiyalarni taqsimlash qoidalarini aniqlash, Byudjet loyihasini kelishish va merga topshirish

Porto Allegri shahrida partisipator budjetlashtirish amaliyotiga har-yili o‘rtacha 70 million AQSH dollari ajratiladi, bu shahar byudjetining qariyb 20 foizini tashkil etadi. Braliziyaning Porto Allegri shahrida 1989-yilda ishga tushirilgan

³⁷ Decide Es. Online Participatory Budgeting, <https://partisipedia.net/case/> Madrid 2019

birinchi va klassik amaliyot hisoblanadi. Portugaliyada mahalliy darajada 118 ta Tashabbusli byudjet amaliyoti, shuningdek, dunyoning birinchi milliy TB dasturini amalga oshirilgan. Bir necha yillar davomida mahalliy hokimiyat darajasidagi javobgarlik miqdori va munitsipalitetlarning moliyaviy imkoniyatlari o'rtasidagi assimetriya kuchaydi, chunki vakolatlar milliy darajadan mahalliy darajaga o'tish joylardagi fuqarolarning ortib borayotgan talablarini qondira oladigan yetarli moliyaviy yordamsiz amalga oshirildi.

Lissabondagi amaliyot axborot texnologiyalaridan keng foydalanishni o'z ichiga oladi. Har bir soha tizimli kamchilik va xatoliklardan xoli emas albatta, yuzaga kelayotgan kamchilik va oqsalishlar natijasi o'laroq muayyan bir mexanizmning yaxshilanishi va barqarorlashishi kuzatiladi, bunda tegishli soha va yo'nalishdan kelib chiqqan holda mazkur tizimni raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish o'z natijasini beradi. 2-jadvalda iqtisodchi olimlar tomonidan raqamli iqtisodiyotga turlicha yondashuvlar bo'yicha fikrlari aks ettirilgan.

2-jadval

Raqamli iqtisodiyotga turlicha yondashuvlar va berilgan ta'riflar³⁸

T/r	Ta'riflar	Muallif
1.	Raqamli iqtisodiyot – bizning voqeligimizni to'ldiruvchi virtual muhit	V. Ivanov
2.	Raqamli iqtisodiyot - raqamli texnologiyalardan foydalaniluvchi iqtisodiy ishlab chiqarish	R. Mesheryakov
3.	Raqamli iqtisodiyot ma'lumot va ma'lumotning moddiy mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, shuningdek, ularni saqlash, qayta ishlash va uzatish uchun raqamli texnologiyalardan faol foydalanish bilan tavsiflanuvchi zamonaviy iqtisodiyot turi	A. Kuntsman
4.	Raqamli iqtisodiyot elektron mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish va ularni elektron tijorat orgali tarqatish asosida: "elektron mahsulotlarga ixtisoslashgan biznes ishlab chiqarish jarayonlari va pul o'tkazmalarini amalga oshiradi, shuningdek, Internet texnologiyalaridan foydalangan holda mijozlar bilan ishlash va ularni boshqarish bilan shugullanadi	R. K. Asanov

Nyu-York shahrining ishtirokchi byudjetlashtirish jarayoni (PBNYC) Shimoliy Amerikadagi eng yirik hisoblanadi. Jarayon 2011–2012 yillarda shahar Kengashining to'rtta tumanida sinov dasturi sifatida boshlangan. O'zining o'n birinchi yilida (2021–2022) PBNYC shaharning 51 tumanidan 30 tasini qamrab oldi.

³⁸ G'aybullayev O., O'roqov U. O'zbekiston Respublikasida byudjet tizimi va jarayoni. O'quv qo'llanma. – T.: Baktria press, 2016 y

Har bir tumandagi hamjamiyat a'zolari o'zlarining shahar kengashi a'zolarining ixtiyoriy mablag'laridan kamida 1 million dollarni qanday sarflashni hal qiladilar.

PBNYC sikllari erta kuzdan bahorgacha davom etadi. Tumanlarda mahallalar yig'inlari o'tkazib, aholini obodonlashtirish loyihalari bo'yicha g'oyalar yig'iladi. G'oyalar to'plami, ayniqsa, ingliz tilini cheklangan immigrantlar, yoshlar, keksa fuqarolar va jamoat uylarida yashovchilar kabi erishish qiyin bo'lgan jamoalarga qaratilgan. Keyin ko'ngillilar jamiyat ehtiyojlarini o'rganadilar va g'oyalarni aniq takliflarga aylantirish uchun shahar idoralari bilan ishlaydilar. Takliflar tumanda yashovchi 14 yoshdan oshgan har qanday fuqaro ishtirok etishi mumkin bo'lgan jamoatchilik ovoziga qo'yiladi. G'olib bo'lgan loyihalarni shahar idoralari amalga oshiradi. 2014-2015 yillar oralig'ida ishtirokchilarning 23 foizi og'ir jinoyatlar uchun sudlangan yoki 18 yoshga to'lmagan; 25 foizdan ortig'i AQShda tug'ilmagan; deyarli yarmi yiliga 50 000 dollardan kam daromad olgan; va 57 foiz rangli odamlar sifatida aniqlangan.

2021-yilda "Xalq puli" bo'ldi, bu COVID-19dan eng ko'p zarar ko'rgan 33 ta mahalla aholisiga mahalliy loyihalar uchun 1,3 million dollarni qanday taqsimlash bo'yicha ovoz berish imkonini berdi. Shahar bo'ylab ishtirok etgan byudjetlashtirishning eng so'nggi takrorlanishi "Xalq puli" deb ham ataladi va shahar bo'ylab mahalliy loyihalarni moliyalashtirish uchun 5 million dollar ajratadi. 2022-yil oktabr holatiga ko'ra, u g'oyalarni yaratish bosqichida, u yerda shaxslar va tashkilotlar takliflar yuborishlari mumkin. G'oyalar ishlab chiqarish 86 ta hamkor tashkilot bilan yuzma-yuz uchrashib, MSKning onlayn platformasida amalga oshiriladi. Yakunlangandan so'ng, 11 va undan katta yoshdagi barcha Nyu-York aholisi 2024 yildan boshlab g'olib loyihalarni amalga oshirish maqsadida qaysi takliflar moliyalashtirilishiga ovoz berishlari mumkin.

Bugungi kunda tashabbusli byudjet amaliyotini G'arbiy va Sharqiy Yevropadagi 20 dan ortiq davlatlar muvaffaqiyatli qo'llamoqda. Yevropa mamlakatlarida PB amaliyoti, bir tomondan, ijtimoiy adolatni ta'minlash, bir tomondan, to'g'ridan-to'g'ri demokratiya an'analarini tiklash, fuqarolik jamiyatini

mustahkamlash, kommunal xizmatlarni modernizatsiya qilish va korrupsiyaga qarshi kurashga qaratilgan.

Fransiya vakillik demokratiyasining uzoq demokratik an'analari mavjud, ammo zamonaviy shaklda to'g'ridan-to'g'ri fuqarolik ishtiroki mexanizmlari o'tgan asrning 90-yillari oxirlaridan boshlab, Porto Allegri shahridagi jamoatchilik ishtirokiga asoslangan loyiha ta'siri ostida ba'zi munitsipalitetlarda xokimiyat tepasiga kelgan chap partiyalar qatnashish amaliyotini joriy qila boshlagan paytdan foydalanila boshlandi. 2012 yil xolatiga mamlakatda 10 tagacha PB amaliyotlari amalga oshirilgan. 2017 yilda 61 ta amaliyot amalga oshirilgan bo'lib, ularda 4 milliondan ortiq kishi jalb qilingan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son
2. O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi qonun hujjatlari
3. O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksi // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021 y., 03/21/683/0375-son
4. O'zbekiston Respublikasining "2023-yil uchun O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti to'g'risida"gi 813-sonli Qonuni // Qonun hujjatlari ma'lumotlar milliy bazasi, 30.12.2022 y., 03/21/742/1229-son
5. O'zbekiston Respublikasining "2022-yil uchun O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti to'g'risida"gi 742-sonli Qonuni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 30.12.2021 y., 03/21/742/1229-son
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 18-martdagi "Moliya organlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2847 sonli Qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 29.03.2023-y., 06/23/42/0177-son
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 24-avgustdagi «Byudjet ma'lumotlarining ochiqligini va byudjet jarayonida fuqarolarning ishtirokini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3917-son Qarori // Qonun hujjatlari

ma'lumotlari milliy bazasi, 24.08.2018-y., 07/18/3917/1792-son

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi "Byudjet jarayonida fuqarolarning faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar [to'g'risida](#)"gi PQ-5072-sonli Qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 11.04.2023-y., 07/23/117/0207-son

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 22-sentyabrdagi "Ochiq byudjet axborot portali orqali jamoatchilik fikri asosida shakllangan tadbirlarni moliyalashtirishni yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi

10. Kobulov K. МЕСТО И РОЛЬ ДОХОДОВ МЕСТНОГО БЮДЖЕТА В УЛУЧШЕНИИ ДОХОДНОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА //Архив научных исследований. – 2020. – Т. 35.

11. Ж.Бахронов, И.Жуманиязов Партисипатор бюджетлаштириш ва уни Ўзбекистонда қўллаш долзарблиги // Science and Education. 2023. №2.

12. Jumaniyazov, I., & Qayumova, M. (2023). Fuqarolik ishtirokidagi "Tashabbusli byudjet" turlari va uni O'zbekistonda qo'llash dolzarbligi. Science and Education, 4(6), 853–859.

